

Г. Ф. Новак – кандидат філологічних наук, доцент кафедри німецької філології Волинського національного університету імені Лесі Українки;
Ю. В. Лещук – асистент кафедри німецької філології Волинського національного університету імені Лесі Українки

Образна структура концепту MENSCH (ЛЮДИНА) у післявоєнному східнонімецькому мовному просторі (на матеріалі твору Т. Бруссіґа “Герої як ми” / Т. Brussig “Helden wie wir”)

*Роботу виконано на кафедрі німецької філології
ВНУ ім. Лесі Українки*

Статтю присвячено дослідженню образної структури концепту MENSCH (ЛЮДИНА) у післявоєнному східнонімецькому мовному просторі, а саме аналізу її складових: власне перцептивного когнітивного образу та метафор. Аналіз тактильних, одоративних, зорових образів та концептуальних метафор дає можливість мовної об'єктивізації досліджуваного концепту.

Ключові слова: концепт, концептуалізація, концептуальна метафора, перцептивний когнітивний образ.

Новак Г. Ф., Лещук Ю. В. Образная структура концепта MENSCH (ЧЕЛОВЕК) в послевоенном восточногерманском языковом пространстве (на материале произведения Т. Бруссига “Герои как мы” / Т. Brussig “Helden wie wir”). Стаття посвящена исследованию образной структуры концепта MENSCH (ЧЕЛОВЕК) в послевоенном восточногерманском языковом пространстве, а именно анализу ее составных: собственно перцептивного когнитивного образа и метафор. Анализ тактильных, одорических, зрительных образов и концептуальных метафор дает возможность языковой объективизации изучаемого концепта.

Ключевые слова: концепт, концептуализация, концептуальная метафора, перцептивный когнитивный образ.

Novak H. F., Leshchuk Y. V. Figurative Structure of the Concept PERSON in the Postwar East German Language Area (Based on Material of Thomas Brussig's “Heroes Like Us”). The article is devoted to research of figurative structure of the concept PERSON in the postwar East German language area, notably the analysis of its constituents: the perceptive cognitive image as such and metaphors. The analysis of tactual, smelling, visual images and conceptual metaphors shows the way the concept, which is being learned, is represented in language.

Key words: concept, conceptualization, conceptual metaphor, perceptive cognitive image.

Постановка наукової проблеми та її значення. Одним із пріоритетних напрямків сучасної лінгвістики є дослідження у рамках когнітології. Актуальним є дослідження мовної картини світу через аналіз концептів, що її наповнюють [1, 31]. Серед базових концептів, які існують у післявоєнній мовній картині світу НДР, можна виокремити такі, що мають універсальний характер, тобто є актуальними для будь-якого суспільства в усі часи, та етноконцепти, які відображають уявлення соціуму про світ після Другої світової війни. У статті йдеться про вербалізацію концепту MENSCH (ЛЮДИНА). Цей концепт не є універсальним, адже концептуальна картина світу має національно-культурне забарвлення, його розглядають як лінгвокультурний, тому що експлікує взаємозв'язок мови та культури у післявоєнній Східній Німеччині.

Дослідження лінгвокультурного концепту насамперед пов'язане із визначенням його семантичної структури, у якій в основному виділяють три складові: понятійну (фіксує дистинктивні ознаки первинної номінації та представлена у вигляді вербалізованої форми концепта), образну (містить ознаки вторинної номінації та образи-еталони, визначену невербальним компонентом, який можна відтворити лише описово) і ціннісну (відображає асоціативно-вторинні смисли, пов'язані з нормами, оцінками, емотивно-прагматичними настановами представників певної лінгвокультури) [4, 3; 2, 3–16].

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Основною метою статті є виявлення специфіки концепту MENSCH (ЛЮДИНА) через аналіз образного компонента його семантичної структури. **Об'єктом** дослідження є концепт MENSCH (ЛЮДИНА), вербально об'єктивований у післявоєнній східнонімецькій мовній картині світу. **Предмет** – образно-перцептивні вербально закріплені смисли концепту MENSCH (ЛЮДИНА). **Матеріалом** стали

вербальні об'єктивації концепту MENSCH (ЛЮДИНА), вибрані із твору сучасного німецького письменника Томаса Бруссіга "Герої як ми".

Образна складова концепту представлена, як зазначають З. Д. Попова та І. А. Стернін, власне перцептивним когнітивним образом та метафорами [3, 108]:

I. Власне перцептивний образ утворюється сукупністю зорових, тактильних, смакових, звукових та нюхових образів. У післявоєнній східнонімецькій лінгвокультурі концепт MENSCH (ЛЮДИНА) представлений:

1) тактильним образом: *"Die Menschen, die meinen Vater eiskalt auf einen Außenposten verbannten"* [5, 11]; *"mit einem warmen Lachen erwehrte sich meine Mutter des Ansturms"* [5, 13]; *"mein heißester Wunsch ging in Erfüllung"* [5, 27];

2) одоративним образом: *"Mein Vater war ein Stinkstiefel"* [5, 26]; *"Bin ich denn ein Haufen Scheiße?"* [5, 92];

3) зоровим образом: *"Neben mir saß ein Lehrer, der weltläufige Ausstrahlung hatte"* [5, 82]; *"... fühlte er sich als einsamer Streiter, der sich, allein auf sich gestellt, durch die Wildnis schlägt"* [5, 39]; *"Bin ich denn ein Haufen Scheiße?"* [5, 92]; *"Jeder ist nur ein Zwerg vor dem Giganten, der da steht und in die Ferne blickt, die nur er sieht"* [5, 100].

II. Концептуальні метафори, які разом з перцептивним компонентом утворюють образну складову концепту MENSCH (ЛЮДИНА), найбільш повно визначають особливості концептуалізації стосунків між людьми та світом, в якому вони живуть:

1) MENSCH IST ÜBEL – ця концептуальна метафора характеризує міжлюдські стосунки як такі, що ведуть до загибелі. У них людина є злону, сповненою протиріч та осмислюється вербально у таких прикладах: *"Er, der Ernährer und Beschützer, wird von seinem einzigen Sohn verkannt. Ein erdrückender Konflikt. Ich liebte ihn, aber ich konnte ihn nicht leiden"* [5, 37]; *"Dass ich der Verursacher ihres Karriereknicks bin, ist nicht von der Hand zu weisen: Als ich kam, mußte sie ihre Facharztausbildung unterbrechen"* [5, 25].

2) MENSCH IST MINDERWERTIGKEIT (*"Ein scheißkluger Klugscheißer"* [5, 16]; *"Bin ich denn ein Haufen Scheiße? Macht man sich untragbar, wenn man sich mit mir fotografieren läßt?"* [5, 92]) – ця концептуальна метафора об'єктивує людський комплекс меншовартості. Варто зазначити, що останній проектується у післявоєнному східнонімецькому мовному просторі також крізь концептуальні метафори, які виражають відсутність або ж крихкість людських прав. Так, у метафорі Rechte sind das Zerbrechliche (*"Die Menschenrechte wurden permanent mit Füßen getreten"* [5, 103]) людські права осмислюють як матеріальну сутність, що легко піддається руйнації. Людські права концептуалізують як чужу, невідому людині сутність у метафорі Rechte sind das Fremde (*"Fragen Sie, was Menschenrechte sind. Darüber können wir reden wie der Blinde von den Farben – wir kennen sie vom Hörensagen"* [5, 103]), або ж усвідомлюють як об'єкт без вартості: Rechte sind Nichts (*"Menschenrechte [...]. Das ist alles so lächerlich, so billig – man will am liebsten nichts damit zu tun haben. Man hat es nie ernst genommen"* [5, 102–103]).

3) MENSCH IST NICHTIGKEIT (*"Jeder ist nur ein Zwerg vor dem Giganten, der da steht und in die Ferne blickt, die nur er sieht"* [5, 100]) – ця метафора репрезентує як найвищу цінність не людину, а іншу, більш вагому, вищу силу.

4) Метафора MENSCH IST KRANKHEIT вказує на неадекватність прагнення людини бути значимою, відомою в житті (*"Ich habe mit meinem Titelseiten-Syndrom kokettiert ..."* [5, 17]).

5) MENSCH IST JÄGER – ця концептуальна метафора характеризує людину як хижака (*"der Mensch wirft seine Netze aus"* [5, 142]).

6) Метафора MENSCH IST OPFER осмислює людину як жертву "вищих сил", приречену у своєму існуванні (*"Bewege ich mich im Fadenkreuz der Groß- und Supermächte?"* [5, 110]) або ж жертву розпачу як живої хижої істоти, яка "поїдає" людину (*"Mensch ist zerfressen von Enttäuschung"* [5, 11]).

7) MENSCH IST GEGENSTAND (*"Mein Vater hatte mich aufgegeben, meine Mutter hatte mich noch nicht aufgegeben"* [5, 43]) – ця концептуальна метафора характеризує людину як річ, долею якої керуються інші.

Життя людини у її кореляції до політичного життя після Другої світової війни набуває мовного втілення у таких концептуальних метафорах, причому політичний лад післявоєнної Східної Німеччини концептуалізується як жива сутність: *"Das System verwickelte Menschen wie dich und mich, auf die*

eine oder andere Weise” (*Das System als Betrug*) [5, 105]; “*Das System war menschenfeindlich. Es war nicht am Menschlichen vorbei, sondern gegen das Menschliche*” (*Das System als Feind*) [5, 105]; “*Das System verunstaltete Menschen. Es brachte sie dazu, zu lieben, was sie hassen müssten. Und das mit einer Intensität, dass sie das nicht mal heute wahrhaben können*” (*Das System als Zwang*) [5, 105].

Висновки і перспективи подальших досліджень. Отже, концепт MENSCH (ЛЮДИНА) усвідомлюють у східнонімецькому післявоєнному мовному просторі як перцептивний образ, який концептуалізується через органи чуття людини.

Метафоричний образ концепту представлений концептуальними метафорами. Основними когнітивними смислами, які концептуалізуються через вище згадані метафори, є такі: “самотність людини у світі”, “безсилля людини перед вищими (політичними) силами”, “конфліктність людських стосунків”, “розчарування у житті”.

Перспективними є дослідження компаративного характеру образних складових концепту MENSCH (ЛЮДИНА) у німецькій національній концептосфері післявоєнного періоду на матеріалі інших творів Томаса Бруссіґа.

Література

1. Маслова В. А. Лингвокультурология / В. А. Маслова. – М. : Изд. центр “Академия”, 2001. – 208 с.
2. Карасик В. И. Культурные доминанты в языке / В. И. Карасик // Языковая личность: культурные концепты : сб. науч. тр. / ВГПУ, ПМПУ. – Волгоград, Архангельск, 1996. – С. 3–16.
3. Попова З. Д. Когнитивная лингвистика / З. Д. Попова, И. А. Стернин. – М. : АСТ : Восток-Запад, 2007. – 314 с.
4. Потапчук С. С. Семантико-когнітивна структура концепту ЧИСТИЙ в англійській та українській мовах : автореф. дис. ... канд. філ. наук / С. С. Потапчук. – К. : Київ. ун-т ім. М. П. Драгоманова, 2008. – 30 с.
5. Brussig T. Helden wie wir / Thomas Brussig. – Fischer Taschenbuch Verlag, 2008. – 323 s.

Статтю подано до редколегії
13.04.2011 р.